

ПРЕПОДАВАНИЯТА ПО СРЕДНОВЕКОВНА ОБЩА
ИСТОРИЯ В СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ
„СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
(1888--1988)

МИХАИЛ ЙОНОВ

Средновековната обща история е включена като една от първите исторически дисциплини в преподаванията на Софийския университет още на следващата година след неговото основаване, именно - през първия (зимен) семестър на 1889 г. в учебния план на единствения Историко-филологически факултет на новото Висше училище. Приемникът на първия историк преподавател във Висшето училище Станимир Ст.Станимиров - Димитър Д.Агура наред с лекциите по История на Гърция, История на Рим, История на Русия, История на арабите започва да чете и системен курс по средна и нова история на Западна Европа. *Димитър Д. Агура* (1849--1911 г.) е роден в Бесарабия, завършва духовна семинария, а след това история в университета на гр. Яш (1872 г.). Той не остава настрана от големите проблеми, които вълнуват българите през последните години преди Освобождението и след него. От 1879 до 1883 г. той заема отговорни длъжности в Министерството на вътрешните работи, а през 1883 г. е назначен за министър на народното просвещение. От 1883 г. до края на живота си той е един от най-дейните и заслужили преподаватели, които допринасят за утвърждаването на първия университет в България. На няколко пъти е избиран за декан на Историко-филологическия факултет и за ректор на Висшето училище. Той е един от онези представители на младите български учени, за които сам казва, че „със страх и риск прие на върху си тежката мисия да бъдат пионери на българското висше образование“¹.

Именно с подготовката и научните усилия на Д.Агура са направени първите стъпки и е натрупан известен опит в преподаването на средновековна обща история в новоосновения български университет. Той чете лекциите по споменатата дисциплина от 1889 г. до смъртта

си - 1911 г., като още в самото начало поставя работата според собствените си думи „на по-широка университетска почва“.

Цитираните мисли на Д. Агура показват, че първите наши университетски преподаватели по средновековна обща история са имали пълно разбиране за обстоятелството, че по онова време тази дисциплина е една от най-разработените области на историята. В нея са натрупани огромна научна литература и богати традиции, свързани с имената на Огюстен Тиери, Франсоа Гизо, Жюл Мишле, Фюстел де Куланж във Франция, Леополд Ранке, Георг фон Маурер, Георг Вайц, Карл Лампрехт, Вилхелм Ватенбах в Германия, Торълд Роджърс, Фредерик Сибом в Англия и много други. В тази област системно се издирват и издават в големи поредици извори, като „*Rerum italicarum scriptores*“, „*Monumenta Germaniae historica*“, „*Collection de documents inédits sur l'histoire de France*“, „*Rerum Britannicarum medii aevi scriptores*“, „*Patrologiae cursus completus*“ и др. Създават се национални и международни школи в историографията, поставя се началото на големи списания, като „*Historische Zeitschrift*“, „*Revue historique*“, „*English Historical Review*“, които стават средища за научни полемки и които продължават да излизат до днес. Същевременно значителен напредък е постигнат в самото университетско преподаване. Въведената от Л. Ранке система на исторически семинари се разпространява и налага в много европейски университети, на историците медиевисти се дава солидна професионална, преди всичко извороведческа подготовка, обогатява се методиката на историческите изследвания.

Д. Агура, който от 1894 г. е избран за редовен професор, се стреми преподаванията в новооснованото Висше училище да имат университетски характер, т.е. да бъдат в крак с развитието на науката. Благодарение на добрата си езикова подготовка и ориентация в научната литература (той несъмнено е познавал и трудовете на Никола Палаузов) той пише рецензии за труда на руския историк Михаил С. Корелин „*Ранный итальянский гуманизм и его историография*“ (М., 1893), за книгата на Василий Я. Шулгин „*Всеобщая история*“ и др., прави ценни прегледи на статии по средновековна обща история, излезли във френското списание „*Ревю историк*“ през 1893--1894 г.² Тези публикации, макар и немного на брой, очертават Агура като медиевист с буден поглед върху големите положителни явления в европейската история, добре ориентиран в концепциите и гледищата на големите чуждестранни историци. Чрез своите публикации той добросъвестно и сполучливо разкрива пред българските читатели богатото фактическо съдържание и изследователските виждания на европейските учени. Същевременно Агура се отнася критично и творчески към техните научни трудове, посочва някои слаби места и неразработени въпроси, изказва свои мнения по разглежданите проблеми.

Щастливо е обстоятелството, че в новия български университет по предложение на Иван Д. Шишманов през 1889 г. е привлечен за

преподавател по история бившият киевски професор, публицист и общественик *Михаил П. Драгоманов* (1841--1895 г.). В продължение на шест години той става любим откривател на исторически знания за своите студенти. Проникнат от радикални за своето време народнически възгледи, убеден привърженик на народните права и свободи и противник на самодържавието и мракобесието, Драгоманов е съвременен учен от европейска величина. Той пристига в България от Швейцария като автор на оригинални научни трудове, най-значителен от които е „Вопрос об историческом значении Римской империи и Тацита“ (Киев, 1869 г.), също „Борьба за духовную власть и свободу совести в XVI и XVII вв.“⁴³. Наред с лекционните курсове, които чете в София - История на източните народи, История на Гърция и История на северозападните народи, - М. Драгоманов продължава да пише научни студии предимно из областта на европейското средновековие: „Старите харти на свободата“ (1893), „Евангелската вяра в стара Англия“ (написана на украински и останала неотпечатана)⁴⁴ и други.

Преподаването по средновековна обща история е поставено на подobaващи за един университет основи, след като по предложение на Д. Агура през 1893 г. от предишния клон по всеобща история са създадени отделни клонове (сектори) по стара история и история на източните народи, отделен клон по *средна история*, по нова история на цивилизацията, преподаванията в които са водени от четири или пет преподаватели вместо от предишните двама. Не след дълго клоновете се обединяват в катедри. Съгласно решението на Академичния съвет от 1900 г. статутът на катедрата се утвърждава под названието „Средна и нова история“⁴⁵. В новата история според тогавашната периодизация влизат епохата на Ренесанса, реформационните движения, католическата реакция и други събития и явления от края на XV до средата на XVII в., които според съвременната научна периодизация се отнасят към средновековната обща история.

След смъртта на А. Агура през 1911 г. преподавателската работа в областта на средновековната обща история е поверена на Светозар П. Георгиев и на Георги Дерманчев. *Светозар П. Георгиев* (1881--1962 г.) завършва история в Софийския университет през 1903 г. и по-късно от 1905 до 1909 г. е изпратен на специализация в Берлин, Фрайбург, Мюнхен и други градове на Германия. През 1912 г. е назначен за редовен доцент към Катедрата по средновековна история, а през 1923 г. става извънреден професор. Между годините 1940 и 1947 г. Св. Георгиев чете като редовен професор. Той разширява до известна степен тематичния кръг на лекциите, като освен основния курс по история на Западна Европа през средните векове (до XIII--XIV в.) чете и специални курсове: Извори на средновековната история, средновековни грамоти и паметници, Развитие на историческата наука (през XIX в.), Теория на историята и Исторически метод.

Св.Георгиев публикува първия си научен труд „Еней Силви

Ликоломини като хуманист и проповедник на кръстоносен поход против турците“, излязъл като неголяма книжка през 1911 г. През 1923 г. в Годишника на Университета излиза студията му „Културно-исторически възгледи на Карл Лампрехт“⁶. В нея авторът прави разбор на научно-историческите и методологическите схващания на този изтъкнат представител на либерално-позитивистичното течение в немската историография от втората половина на XIX и началото на XX в. В някои случаи Св. Георгиев интерпретира в критичен дух отделни възгледи на К. Лампрехт (1856-1915 г.), главно от позициите на консервативно-националистическото течение в тогавашната немска историография. К. Лампрехт отхвърля крайно идеалистическите, религиозно-августински, национално-шовинистически идеи на школата на Леополд Ранке, които приписват прекомерно голяма роля на религията и на личността, а също някаква мистична мисия на монархическата държава. Този немски историк придава по-важно значение на икономическите и социалните отношения на прогреса в материалната и духовната култура в историческото развитие на немския народ. Срещу този изтъкнат представител на либерално-позитивистичното течение се нахвърлят с остра критика Георг фон Белов, Фридрих Майнеке, Едуард Майер и други последователи на Ранке и на т.нар. критично течение в немската историография. Те се стремят да ревизират основните изводи на класическата европейска историография от XIX в. и да полемизират с пробиващите си път историко-материалистични концепции за историческото развитие. Черпейки аргументи от тези историци, Св. Георгиев в посочената студия дава „български принос“ в критиките срещу Лампрехт, като полага усилия да покаже моменти на „неточност“, „противоречивост“, „едностранчивост“ в научните му социално-икономически и културно-исторически теории. Георгиев посочва, че К. Лампрехт критикува Ранке „често неправилно и тенденциозно“⁷. Публикацията на Св. Георгиев несъмнено притежава известно познавателно значение и допринася за по-близкото запознаване на българските исторически среди с големите проблеми и дискусии в немската историография. Същевременно обаче тя представя автора като учен, ангажиран с консервативните течения в немската историческа наука.

Този научен профил на проф. Св. Георгиев се утвърждава още по-определено в по-късните му публикации, свързани тематично предимно с историята на кръстоносните походи и църквата. Такива са: „Четвъртият кръстоносен поход и българските земи“ (1928), „Четвъртият кръстоносен поход и Балдуин“ (непубликувана); и научнопопулярните статии: „Амедей VI Савойски и походите му срещу Черноморското крайбрежие“ (1929), „Император Фридрих Барбароса на Балканския полуостров и в балканските земи“ (1930), „Папа Николай I и българите“, „Второто българско царство и кръстоносците“ (1938)⁸. В тези публикации Св. Георгиев сумира полезни от познавателна гледна точка

фактически сведения и разкрива някои нови данни за поведението на кръстоносците в българските земи. Но по тематичния подбор на проучваните въпроси, по основната част на съдържанието си и по изходните методологически постановки тези статии стоят изцяло или много близко до осветлението на същите исторически явления от страна на националистическите и далеч от изследователските резултати на позитивистичните и либерално-демократичните европейски учени. Така например, пренебрегвайки вече добре изяснените по негово време в европейската историография обективни обществени, социални и политически причини за кръстоносните походи, както и техния характер на военни експедиции, Св. Георгиев се стреми да докаже, че тези походи са резултат от „борбата за вярата“, били породени от „възвишени“ идейни цели, а „ниските мотиви“, които водели до опустошения на чужди земи, масово избиване на хора, жестокости, имали второстепенно значение. Авторът полага усилия да представи в идеализирана светлина и папа Инокентий III като непричастен в изходния резултат от Четвъртия кръстоносен поход - превземането на Константинопол.

Почти едновременно с избирането на Св. Георгиев за доцент, който работи главно по проблеми от периода на ранното и класическото средновековие, е привлечен като хоноруван доцент по нова история Г.Т. Дерманчев. Между 1912--1930 г. той чете лекциите по европейска история за XVI и XVII в. и по-специално за Реформацията и контрареформацията.

Георги Дерманчев (1862-1940 г.) е бесарабски българин, учил в гимназията в Болград, а по-късно завършил висшето си образование в Женевския университет (1885 г.). Завърнал се в България с титлата лисансие на социалните науки, той започва работа като гимназиален учител по история в Цариброд, Кюстендил и София, докато през март 1912 г. започва лекциите си в Университета. Г. Дерманчев притежава добра езикова подготовка и широки исторически познания. С либерално-демократическите си възгледи и определен пиетет към прогресивните движения в историята той е слушан с интерес от своите ученици и студенти. Още през годините, докато учителствува, Г. Дерманчев написва учебник по „Средна история“ (издаден през 1901 г. в трето издание) за средните училища, който студентите широко използват и за подготовка за изпита си по дисциплината. Разпределението на материала, съдържанието и осветляването на събитията, което се дава в този учебник, не е много далеч от това на съвременните наши учебници за същия исторически период. Определението, което се дава на феодализма и неговите характерни черти като „съединение на частното и обществено право“, а също и представата, че в резултат на „нови фактори“, променч в живота и на „обществените борби“ се стигнало до „унищожение господството на католицизма и феодализма чрез нови наредби, закони и понятия“, както и редица други постановки в

учебника подсказват, че Г. Дерманчев е познавал трудовете на Фр. Гизо и на някои видни представители на позитивистичното течение. Освен това той не споделя идеите и възгледите на реакционните течения в европейската историография от края на XIX и началото на XX в.

Като университетски преподавател Г. Дерманчев е възпроизвел своя лекционен курс по история на Реформацията и контрареформацията в първия том на тритомния си труд „Нова и най-нова история, т. I: Реформационната епоха от XVI до половината на XVII в.“, отпечатан през 1922 г.⁹ Този обемист, с близо 800 страници труд е написан с помощта на обширна научна литература. Използувани са широко и добросъвестно съчиненията на Фр. Гизо, Ж. Мишле, Л. Ранке, Ернест Лавис, Алфред Рамбо, Якоб Бурхарт, Георг Целер, Йохан Дройзен, Джон Мотли и много други френски, швейцарски, немски, холандски, английски и руски историци. Г. Дерманчев дава широка историческа панорама на XVI и XVII в. и прави подробно, богато на фактически сведения и полезна информация изложение на лутеранството, цвинглианството, калвинизма и другите реформационни движения, както и за ролята на католическата църква и йезуитите. Макар и без претенции за самостоятелно изследване на проблемите, авторът осветлява посочените исторически явления от позициите на тогавашната либерално-демократична европейска историография и неговата интерпретация не е далеч от съвременните научни виждания. В своята история Г. Дерманчев излиза от разбирането, че католическата църква „не била само религиозно учреждение“, а „голяма социална сила“, свързана с политиката, правителствата, интелектуалното развитие; че критиката срещу църквата представлява „критика на строя“. Реформацията според автора „пробудила стремеж към критика и самосъзнание и сред народните маси“, открила пътя „на свободната мисъл в църковно, научно, политическо и социално отношение“ и спомагала да се развие „демократията в политическо отношение... и антимонархизма“. Причините за Селската война в Германия от 1524--1525 г. „не са били религиозни, а чисто социални, а донякъде и политически“. Твърдението на Дерманчев, че „Реформацията била искрата, която подпалила целия отдавна събран горивен материал“, е твърде съзвучна с известната мисъл на Енгелс по същия въпрос.

Естествено този наш незаслужено недооценяван български историк не е освободен от някои слабости на тогавашното историознание. Той изхожда понякога от идеалистически позиции и безкритично възпроизвежда чужди мисли; приписва на Лутер, Калвин и други видни личности, а също и на техните идеи и мнения изключителна, определяща роля в събитията, изцяло в духа на хегелианската философия. Сред многото полезни и правдиви описания в книгата се срещат и някои любопитни твърдения, които не отиват по-далеч от повърхността на обществените явления. През 1522 г. Лутер проповядвал във Витенберг „като баща на заблудените си деца“; след потушаването на Сел-

ската война Реформацията „се откъснала от народните маси, а масите от вярата“ и Лутер загубил народната поддръжка; тогава над истинския Лутер взел връх неговият двойник „калпавият Лутер“. Като отбелязва правилно, че и след започването на Реформацията духовният напредък продължил по пътя на религиозните преобразования и спорове, Г. Дерманчев посочва, че от това произтичали „много и отвратителни препирни между евангелистките учени“. Така авторът изразява голямата историческа истина за тежките и вредни последици от догматичните и доктринерски спорове между привържениците на различните реформационни учения, които попречили за сплотяването на прогресивните сили и улеснили задачите на техните противници от лагера на католическата реакция. Твърде пресилено е становището на Г. Дерманчев, че „цвикауските пророци и витенбергските радикали“-Томас Мюнцер, Николаус Щорх и други, които съставили „една силна комунистическа партия“ на анабаптистите и „с крайните си искания и жестокости изплашили уморените хора и онези, що съчувствували и помагали на въстанието, и ги накарали да се отстранят от него“¹⁰.

Независимо от някои незагълбочени и пораждащи възражения твърдения и слабости книгата на Г. Дерманчев и досега си остава най-подробното и обстойно изложение на български език за историята на Реформацията и католическата реакция, незагубило и днес своето познавателно значение. Симпатиите към прогресивните и демократични движения в европейската история, както и либерално-демократичните възгледи на Г. Дерманчев, изглежда, допринасят той „да бъде освободен от длъжност по негово желание“ от Университета през 1930 г.¹¹.

През периода между Първата и Втората световна война значителна част от материала по средновековна обща история е преподавана и разработвана научно при Софийския университет от Петър Бицили.

Пьотр Михайлович Бицили (1879--1953) е роден в Одеса, следва всеобща история в Петербург. През 1917 г. е назначен за частен и редовен доцент, а през 1918-1920 г. и за извънреден професор в Новорусийския университет в Одеса. През 1920 г. след поражението на Врангел Бицили емигрира в Югославия и става преподавател по всеобща история в Скопие. От 1 януари 1924 г. е избран за редовен професор при катедрата по нова и най-нова история на Историко-филологическия факултет на Софийския университет, която завежда до 1948 г.

Петър Бицили е учен с широки интереси в областта на общата история - като се почне от античната и римската и се стигне до най-новата история и философията на историята. В Софийския университет той чете лекции по нова и най-нова история на Западна Европа, история на европейската култура, философия на историята, политически теории, исторически синтез и др. Но неговите научноизследователски интереси и предпочитания към конкретни исторически проблеми са свързани преди всичко с европейското средновековие.

Пьотр Бицили идва в България като напълно оформен учен и

университетски преподавател, опирайки се на богатия опит и школовка на руската дореволюционна и европейска историография. Първият му по-значителен труд, подготвен като докторска дисертация, е посветен на религиозния живот и еретическите движения в Италия през XIII в. - „Салимбене, очерки италианской жизни XIII века“ (1916). Други негови трудове, написани преди емиграцията, са монографиите: „Тацит и римский империализм“ (Одесса, 1912), „Падение Римской империи“ (Одесса, 1915), „Элементы средневековой культуры“ (Одесса, 1919); студиите „Общественные движения в изображении средневековых хронистов“ (Журнал министерства народного просвещения, 1916) и „Место Ренессанса в истории культуры“, която е отпечатана в Годишника на Софийския университет през 1932--1933 г. Начевайки преподаванията си в Софийския университет, П. Бицили публикува няколко съчинения, които отразяват синтезирано неговите схващания за общата история: „Очерки теории исторической науки“ (Прага, 1925), „Увод в изучаването на новата и най-новата история (опит за периодизация)“ (С., 1927), „Основни насоки в историческото развитие на Европа от началото на християнската ера до наше време“ (С., 1940).

В тези трудове П. Бицили се очертава като последовател на идеите на някои европейски историци и философи на историята, като Ото Шпенглер, Макс Вебер, Ернст Трьолч, а също руските историци Павел Н. Милюков, Иван М. Гревс, Лев П. Карсавин и др. За историческите схващания на тези автори са характерни крайният идеализъм при обяснение на историческите явления, представянето на общественото развитие като реализация на „общественото“ и „лично съзнание“ в хегелиански смисъл, стремежът да се отрекат отделни етапи (периоди) и обективните закономерности в историята, да се заличи качествената разлика между античност (робовладение), средновековие (феодализъм) и ново време (капитализъм), отричането на икономическите и социалните мотиви в поведението на хората. Тази идейна атмосфера се долавя особено добре в последния обобщаващ труд на Бицили „Основни насоки в историческото развитие на Европа от християнската ера до наше време“, написан, след като авторът е работил повече от 15 години в България. В него Бицили пише, че в основата на историческия живот стоят някакви общочовешки, национални или частни „трайни духовни тенденции“, които водят до промени и борби в обществения живот. Перипетиите на тези борби се определят от различни фактори, чиито комбинации могат да бъдат напълно случайни и съвсем не подчинени на някакви си „законали“ за еволюцията на човешките общества. Твърде показателна за философските и научно-методологичките позиции на Бицили при осветляването на историческите събития и явления е неговата теза за факторите, които са формирали европейската култура. Това са: 1. Библейското наследство, християнската религия. 2. Античното наследство, което е вторият постоянен фактор за западния свят. За източния, право-

славния свят, Св.Писание е единственият извор на вярата в разума и напредъка в европейската история. Според този историк „надали би могло да се говори за настъпателен ход на историята“; ако може да се допусне някакъв прогрес в европейската история, той може да се изрази в Христовата формула: „Царството Божие е във вас“¹².

От подобни идейни и методологически принципи излиза П. Бицели и в студията си „Место Ренесанса в истории культуры“, единствената негова научна публикация в България, която е посветена на конкретен проблем от средновековната обща история. За разлика от труда на Михаил С. Корелин върху Италианския ренесанс тази студия, макар и нелишена от познавателни елементи, не се отличава с богатство на нови фактически сведения. Силата на автора личи в самостоятелния подход и оригиналните виждания, както и в умението му да прави широки обобщения. Сам той обръща внимание на тази страна на проблема, като посочва, че неговата студия няма за цел да даде „обзор на събитията“, нито да бъде „справочник“. Селективният подход към историческите явления дава възможност на П. Бицели за крайно субективна, идеалистическа, религиозно-мистическа интерпретация на явленията на Ренесанса, която ни връща към идеите на Конрад Бурдах, Владимир Забугин, Джузепе Тофани и други автори, отричащи светския и дълбоко новаторски характер на ренесансовата култура. П. Бицели критикува остро големия изследвач на Ренесанса Якоб Буркхарт, като открива „грешки“ в неговите схващания, упреква го в субективизъм, в произволно подбиране само на такива черти на хуманистичната култура, които съответствуват на неговата концепция. Я. Буркхарт имал вина за това, че виждал качествена разлика между средновековието и Ренесанса, че укрепил създадената от самите италиански хуманисти легенда, че тяхното време е било противоположно на средновековието с неговото невежество. За да не допусне мисъл за дълбоката разлика между средновековието и ренесансовата епоха, Бицели отрица възможността за някаква общоисторическа периодизация - (античност - средновековие - ново време). „Историческият процес е непрекъснато изменение, пише той, тогава как е възможна историческа периодизация?“ Като приема, че всяка епоха си има свой „характер“, „дух“, своя „душа“, свой „гений“, той счита, че геният, който се осъществил в ренесансовата култура, бил дълбоко религиозен в своите корени. В неговите основи лежат две идеи: античната идея за ролята на фатума и вехтозаветната идея за бога като трансцендентна воля. На друго място, следвайки мислите на К. Бурдах, Бицели извежда Ренесанса от латинските понятия „reformatio“, „regeneratio“, „rinascita“, които се срещали още в съчиненията на Йоахим Флорски. От това се прави изводът, че корените на хуманистичната култура се намират в средновековната мистика на Йоахим Флорски, Франциск Асизки и пр. Същността на Ренесанса според П. Бицели се свежда до някаква смътна, неподдаваща се на рационално обяснение

„интуиция жизни“¹³. Така този притежаващ широка ерудиция и собствен почерк в историческите изследвания университетски историк остана чужд на позитивистичните и либерално-демократичните течения в историографията.

Дълбоките социални и идеологични промени в страната през септември 1944 г. неизбежно се отразяват и на преподаванията по средновековна обща история в Софийския университет, но преустройството тук се оказва продължителен процес. В първите години след Девети септември Св.Георгиев (до 1947 г.) и П. Бицили (до 1948 г.) продължават да четат лекциите си в непроменен отпреди вид. Същевременно семинарните занятия и отчасти лекциите по средновековна обща история са водени от *Борислав Примов* (1918--1984), който през 1942 г. е привлечен от баща си Св. Георгиев като асистент към катедрата. Б. Примов разглежда пред студентите същите научни въпроси, както и Св. Георгиев. От 1953 г. Б. Примов минава на работа в Института по история към БАН¹⁴.

За пръв път студентите от Софийския университет чуват нова научно-методологическа трактовка на проблеми от европейското средновековие в лекциите на проф. *Христо Гандев* (1907--1987). Завършил история в Софийския университет през 1932 г., специализирал история и социология в Карловия университет в Прага през 1932--1935 г., той е назначен за хоноруван доцент при катедрата по нова обща история през 1940 г., а по-късно и за редовен доцент и за професор (1946 г.). От 1948 до 1961 г. е ръководител на катедрата по стара средновековна и нова обща история, а през годините 1948--1952 г. е декан на Историко-филологическия (от 1951 г.) и на Философско-историческия факултет. Макар че Хр. Гандев се налага като университетски специалист в областта на новата обща история и по някои проблеми на българската история, той още от младежките си години и от първите стъпки в науката проявява задълбочени и трайни интереси към европейското средновековно минало, като оставя в тази област забележими следи. Познаващ задълбочено изворите, притежаващ широка ерудиция, добра езикова подготовка и широка историческа култура, Хр. Гандев умее творчески да се ползува от концепциите и изследователските методи на един от най-изтъкнатите, прогресивни за времето си европейски историци, като Йосиф М. Кулишер, Анри Пирен, Люсиен Февр, Алфред Деможо, Анри Озер, Рихард Давидсон и др. Още в първите си научни публикации преди 1944 г. той се доближава плътно до икономико-материалистическите принципи при интерпретацията на историческите явления, съчетавани с дълбок и тънък анализ на проявите на духовната култура. Лекциите на проф. Гандев върху възникването и развитието на средновековните градове, за зараждането на капиталистическите отношения във Флоренция и Нидерландия, за Италианския ренесанс и европейската Реформация правят дълбоко впечатление на студентите историци със задълбочения

анализ на изворите, с широката и солидна аргументация на застъпваните тези, с концепциалната мисъл на професора. Тези лекции внушават у слушателите усещането, че Алма матер е наистина храм за наука, а също, че средновековието е епоха не само на застой и мракобесие, но има своите прогресивни процеси и промени, своите важни събития и явления, които влизат като неотменима съставка в общата гражданска и културна история на човечеството.

В своето значително научно наследство проф. Хр. Гандев остави и няколко научни публикации, посветени на теми от европейското средновековие: „Йоахимистки идеи в трактата на Матей от Янов. Правила от Стария и Новия завет“ (излязла от чешки език през 1937 г.); „Данте и възраждането на класическата древност“ (1937); „Поглед върху европейския Ренесанс“ (1945); „Италианският Ренесанс и Ботичели“ (1945); „За политическия романтизъм на Данте в Monarchia“ (1946); „Към въпроса за ролята на Калвиновата етика при формирането на западноевропейския идеал за личност през 16 и 17 в.“ (1937)¹⁵. Предвид на това, че научното наследство на проф. Хр. Гандев следва да бъде анализирано и преценявано по-обстойно в материала по нова история, ще си позволим тук само да отбележим, че макар тези публикации да са от ранния период на формирането на учения, те разкриват един ерудиран и суверенно боравещ с изворите изследвач, проникващ „до дъно“ в проучваните проблеми и подчиняващ материята на собствена, оригинална интерпретация. Тези статии и до днес запазват научната си стойност и са близки до съвременните виждания на науката, а българските медиевисти могат да открият в тях интересни идеи.

През учебната 1952--1953 до 1955--1956 г. лекциите по средновековна обща история при Университета са четени от известния наш общественик и изтъкнат публицист *Владимир Топенчаров* (род. 1906 г.), който е избран за професор към катедрата по стара, средновековна и нова обща история, днес вече академик. Благодарение на историческото си образование и на добрата си информираност по обществените и социалните проблеми, а също и на солидната си историческа култура (той познава отблизо особено френската историография) проф. Топенчаров, макар и за кратко време, съумява да организира цялостен курс лекции, които насочват вниманието на студентите към важни и дискуссионни въпроси, четени на жив и колоритен език. Въпреки че основното внимание и творчески усилия на Топенчаров са насочени към журналистиката и други области на нашия културен и обществен живот, той отделя време да напише някои публикации на историческа тематика, посветени преди всичко на разпространението на богомилските идеи и на името „българи“ във Франция, а също на международните аспекти на мисията на братята Кирил и Методий във Великоморавия и на създаването на старобългарската книжнина¹⁶.

След оттеглянето на Вл. Топенчаров лекционните преподавания по Средновековна обща история (тогава в състава на катедрата по

Обща история) се възлагат на *Михаил П. Йонов*, който още преди това води и семинарните упражнения.

М. Йонов завършва специалност история в Софийския университет през 1950 г., по-късно и редовна аспирантура под научното ръководство на проф. Хр. Гандев. През 1954 г. защитава дисертация за връзките между българските движения против османското владичество и политиката на държавите от Средна Европа. От това време работи към катедрата по Обща история последователно като асистент, гл. асистент и преподавател. Избран е за доцент през 1970 г. като хабилитационният му труд е посветен на чуждестранните пътеписи като извори за миналото на българите през XVII в. През 1982 г. *М. Йонов* защитава докторска дисертация на тема „Османската империя и изоставането ѝ от научно-техническия прогрес в Европа през XV-XVIII в.“ Една година по-късно *М. Йонов* е избран за професор по средновековна обща история. Той специализира в Лайпцигския университет, а също и във Виена, Мюнхен и Будапеща. През периода 1972--1976 г. *М. Йонов* е избран за зам. декан на Историческия факултет и за временен ръководител на катедрата по стара и средновековна обща история.

След напускането на акад. Вл. Топенчаров *М. Йонов* чете основния курс по средновековна обща история при Историческия факултет. Впоследствие чете и спецкурсовете „Проблеми на Ренесанса“, „Изворознание и историография“ и др. След откриването на Великотърновския университет *М. Йонов* чете лекциите по средновековна обща история няколко години и в него.

Проф. *М. Йонов* е автор на няколко монографични труда, на голям брой студии, статии и др. научни публикации, които могат да бъдат групирани в три тематични кръга:

Проучвания, посветени на проблемите на прехода от античността към средновековието и на генезиса на феодализма. Тук се отнася студията върху политическите и социалните възгледи на галския писател от V в. Салвиан Марсилски (1961), статиите: „Концепцията на Херман Обен за прехода от античността към средновековието“ (1963), „Към въпроса за свободните селяни през ранното средновековие“ (1965), „Църквата и установяването на феодализма в Западна Европа“ (1965), „Аналогични явления при прехода от античността към средновековието в Европа и на Балканите“ (1974), „Създаването на Полската държава“ (1968) и др.¹⁷

Втората група научни изследвания на *М. Йонов* са свързани с Ренесанса и Реформацията в Европа и тяхното отражение сред балканските народи. Тук спадат книгите: „Европа открива наново българите XV--XVIII в.“ (1980), „Немски и австрийски пътеписи за Балканите XV--XVI в.“ (1979), „Немски и австрийски пътеписи за Балканите XVII в. - средата на XVIII в.“ (1986) и „Европейските пътеписи - извор за историята на българските земи през XVII в.“ (1968). Към същата група се отнасят студиите и статиите: „Българската

народност в чуждестранната пътеписна литература“ (Сб. Българската нация през Възраждането, 1980), „Възгледите на Томазо Кампанела“ (1963), „Към въпроса за научния и технически прогрес през Ренесанса“ (Сб. Изследвания в чест на проф. Хр. Гандев, 1983) и др.; Също редица други статии и публикации на отделни, неизвестни преди това или неизползувани в научната литература ръкописи и пътеписни дневници, като тези на Якоб Бетцек и Мартин Грюневег от XVI в., на Кристоф Киндсперг и Ханс Хьонце от XVII в., на Шаг и Кемпелен от първата половина на XVIII в. Темата за отражението на Немската реформация сред балканските народи проф. Йонов проучва в студиите си: „Културни връзки между немски протестанти и представители на балканските страни в края на XVII и началото на XVIII в.“ (1964) и „Die deutsche Reformation und die Balkanvölker“ (1986) и др.¹⁸

Трета основна област, в която проф. Йонов е дал редица приноси, са изследванията на връзките между българските движения против османското владичество и политиката на държавите от Средна и Източна Европа. На тези въпроси е посветена още неговата кандидатска дисертация, а по-значителни публикации са: „Политиката на Австрия и политическите движения в България от края на XVI до края на XVII в.“ (1959), „Българите и антиосманската коалиция от края на XVI и началото на XVII в.“ (1980), „Османо-австрийските войни през втората половина на XVII в.“, „Die Ereignisse in Südosteuropa am Ende des 16. Jhs und die politische Tätigkeit der Anführer der Befreiungsbewegung in Bulgarien“ (1978), книгата „Валенцайн“ (историко-биографичен очерк) (1971) и др. По-важните резултати от проучванията си в тази област в обобщен вид проф. Йонов е отразил в т.IV на многотомната „История на България“ (1983), където той участва като редактор и като автор на значителни части: „Международно положение и войни на Османската империя“, „Засилване на освободителното движение в края на XVI в. и Първото търновско въстание“, „Католишката пропаганда и политическата дейност на българските католици“, „Второ търновско въстание“, „Чипровското въстание от 1688 г.“ и „Български изселвания през XV--XVII в.“¹⁹.

В публикациите си по тази тематика, както и в обнародваните от него пътеписи и други извори, проф. М. Йонов обогатява българската историческа наука с нови факти и сведения, почерпени от открити от него архивни източници. Авторът предлага и някои нови виждания и постановки, които позволяват по-добре да бъдат осветлени както вътрешната подготовка, така и външните аспекти на българските въстанически движения. Според автора тези движения са неделима част от един голям международен проблем: общата борба на държавите и народите от Среднодунавския и Долнодунавския басейн против османската заплаха²⁰.

Проф. М. Йонов е автор (заедно с Иван Шапкарев и Цветана Бонева) на учебник по Средновековна обща история за полувисши

институти и на Христоматия (с участие и на Йордан Николов) за студенти историци, както и на други учебни пособия.

От 1962 г. като асистент по средновековна обща история в катедрата постъпва *Йордан Николов*. Той завършва специалност история в Софийския университет. През 1968 г. защитава кандидатска дисертация на тема „Папската политика в Далмация, Сърбия и Албания в края на XII и началото на XIII в.“ През 1976 г. е избран за доцент по средновековна обща история. През 1986 г. защитава докторска дисертация на тема „Еретическите движения в Италия, Франция и Германия през XII–XIII в. (Социалнополитически проблеми)“.

Доц. Й. Николов чете лекции по средновековна обща история на редовни и задочни студенти, както и спецкурс „Проблеми на Реформацията“. Чете лекции по обща средновековна история във Великотърновския университет „Кирил и Методий“ и в Историко-филологическия факултет на Висшия педагогически институт в Благоевград.

Специализирал е по тази тематика в университетите в Белград и в Берлин (Хумболтовия университет).

Главните тематични области, в които работи доц. Й. Николов, са проблемите на политическата система и идеологическата структура на феодалното общество, на антифеодалните и антикатолическите движения на селяните и градския плебс през средновековието, реформационните борби в Германия и Швейцария, както и на тяхното отражение в отделните страни на Европа, проучвания върху антиосманските освободителни борби на българския народ и тяхното значение в историята на Югоизточна Европа. Разработва също историографски и методологически въпроси на историята на средните векове.

Из тази проблематика са неговите публикации: „Мартин Лутер между средновековието и Новото време (ГСУ ИФ, 1979), „Томас Мюнцер и балканските народи“, „Мартин Лутер и неговото дело“ (ИПр., 1983), „Светогледът на Мартин Лутер“ (Философска мисъл, 1983), „Немската реформация и някои църковни дейци в българските земи през XVI в.“ (Сб. Българо-германски отношения и връзки, I, 1972), „България и българите в съчиненията на Стефан Герлах и Мартин Крузиус“ (ГСУ ИФ, 1977), „Немските реформатори, балканските провинции и Османската империя и мисията на Димитър Мизиеца в Германия“ (Сб. Българо-германски отношения и връзки, 2, 1978), „Историографски и методологически проблеми на средновековната обща история на българската буржоазна историопис“ (Сб. Методологически и историографски проблеми на историческата наука, I, 1973), „Към въпроса за аспирациите на католическата църква в Албания в края на XII и началото на XIII в.“ (ГСУ ФИФ, 1965), „Томас Мюнцер - велик мислител и революционер“ (ИПр., 1972), „За понятийно-категориалния апарат на общата медиевистика (във връзка с изучаването на ересите)“ (Сб. Теория и практика на обучението по история, III, 1978, IV, 1980). Из тематиката на освободителните борби на българския народ през

епохата на турското робство на фона на политическата и дипломатическата история на Европа следва да се отбележат публикациите „Общоисторически черти на Първото Търновско въстание“ (ИПр., 1985), „Дионисий Рали и неговата дипломатическа дейност“ (ГСУ ИФ, 1986), „Бедредин Махмуд и въстанието от 1416 г. в оългарските земи“ (Сб. исторически материали, Разград, 1984).

Съвместно с проф. М. Йонов е участвувал в съставянето на „Христоматия по история на средните векове“ (1975). В съавторство е участвувал в написването на учебници по обща средновековна история за ЕСПУ и на „Кратък исторически справочник“, т.2, Средновековие (I изд., 1981, II изд., 1984).

От 1976 г. като асистент по средновековна обща история постъпва *Георги Вл. Сотиров*. Той завършва специалност история през 1970 г. През 1975 г. защитава кандидатска дисертация на тема „Езически движения в Средна Европа през VIII--XI в.“. Той води семинарните упражнения по същата дисциплина. През 1987 г. е избран за доцент по средновековна обща история.

Научните интереси на доц. Г. Сотиров са насочени главно към проблемите на разпространение на християнството през VIII--IX в., народните селски движения през същата епоха, мисията на Кирил и Методий във Великоморавия, а също и международните отношения в Средна и Западна Европа през VIII--IX в. Измежду публикациите му в тази област могат да се посочат: „Народни движения във франкската държава през VI--IX в. и въстанието на Стелинга 841--843 г.“ (ГСУ ИФ, 1977), „Икономически и социални аспекти на първоначалното разпространение на християнството в Чехия“ (ГСУ ИФ, 1979), „Законите на княз Бржетислав I от 1039 г.“ (Векове, 1976), „Езически и соларни представи и вярвания през ранното средновековие“ (Векове, 1982). Заслужава да бъдат отбелязани и редица статии на Г. Сотиров в Кирилометодиевската енциклопедия: „Методий“, „Вацлав“, „Болеслав“, „Мутимир“ и др., които се отличават със задълбочения си характер и ценната си информация, която се съдържа в тях.

Преподавателите медиевисти при катедрата са участвували с доклади или съобщения в по-важните прояви на международния научен живот: проф. М. Йонов на международните конгреси на историците в Москва (1976 г.), М. Йонов и Й. Николов - на конгреса в Букурещ (1980), на международните конференции за Томас Мюнцер в Хале (1975 г.) и за М. Лутер и Немската реформация в Ерфрут (1983 г.), на Първия конгрес по балканистика (1966 г.), М. Йонов, Й. Николов и Г. Сотиров на Първия и Втория конгрес по българистика (1981 и 1985 г.), на последните два конгреса на БИД (1980 и 1987 г.) и др.

Понастоящем от преподавателите медиевисти към катедрата по Стара и средновековна обща история се водят следните преподавания:

Основен курс по Средновековна обща история за редовни и задочни студенти;

Лекционен курс по Обща история, II ч. (средновековие) за студенти от втора специалност;

Спецкурс Изворазнание и историография по средновековна обща история (за редовни и задочни студенти);

Спецкурс Проблеми на европейския Ренесанс;

Спецкурс Проблеми на Реформацията;

Семинарни упражнения по Средновековна обща история.

Б Е Л Е Ж К И

- ¹ Срв. Алманах на Софийския университет „Св.Климент Охридски“ с.3; А р н а у д о в, М. История на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ през първото му полувековие 1888-1938. С., 1939, с.59.
- ² Рецензиите са отпечатани в Български преглед, 1893, № 2, 168-181; 1896, № 7-8, 276-277; 1894, № 10, с.176, 178; 1895, № 3, 164-166.
- ³ Срв. Алманах на Софийския университет „Св.Климент Охридски“. С., 1940, с. 182; А р н а у д о в, М. Цит. съч., с. 75; Советская историческая энциклопедия. Т.5. М., 1964. с. 320; Д р а г о м а н о в, М. Борьба за духовную власть и свободу совести в XVI и XVII вв. - Отечественные записки. С. Петербург, 1874; Церковь и государство в начале средних веков. - Журнал „Знание“, С. Петербург, 1875.
- ⁴ Д р а г о м а н о в, М. Старите харти на свободата. - БП, 1893, № 6,7,8,9-10; 1894-1895, № 2; Евангелска вѣра в страѣи Англіи. - Архив на БАН, фонд ИВ. Д. Шишманов, ф. II, оп. 5.
- ⁵ А р н а у д о в, М. Цит. съч., с. 102, 202.
- ⁶ Г е о р г и е в, С. Еней Силви Пиколомини като хуманист и проповедник на кръстоносен поход против турците. С., 1911; Културно-исторически възгледи на Карл Ламрехт. Гог. СУ. ИФФ, 19, 1923, 1-77.
- ⁷ Так там, с. 3, 26, 40, 52-53 и гр.
- ⁸ Всички тези публикации са излезли в Българска историческа библиотека, 1928, № 2, 69-118; 1929, № 4, 72-102; 1930, № 2, 103-150. Само последната статия е поместена в Сб. Второто българско царство и кръстоносците. С., 1938.
- ⁹ Алманах на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. С., 1940, с. 151; А р н а у д о в, М. Цит. съч., с. 323; Д е р м а н ч е в, Г. Средна история. 3 изд., С., 1901; Нова и най-нова история. Т.1-3; Т. 1. Реформационната епоха от XVI до половината на XVII в. С., 1922. Срв. Н е с т о р о в, Х. Бележки върху българската буржоазна историография по нова и най-нова обща история. - Народна просвета, 1950, № 10.
- ¹⁰ Д е р м а н ч е в, Г. Цит. съч., т. 1, с. 1, 2, 64, 72, 79, 84, 85 и гр.
- ¹¹ Алманах на Софийския университет ..., с. 151.
- ¹² Б и ц и л и, П. Основни насоки в историческото развитие на Европа от началото на християнската ера до наше време. С., 1940, с. 5, 8, 20, 41 и гр. Срв. Г а н г е в, Х. Петър Михайлович Бицили. - Векове, 1980, № 2, 61-72.
- ¹³ Б и ц и л и, П. Место Ренесанса в истории культуры. - Гог. СУ, ИФФ, 29, 1932-33, с. 3, 9, 21, 93, 94, 103-109 и гр.
- ¹⁴ Б. Примов впоследствие премина на работа в Историческия институт при БАН. Най-значителен негов труд е книгата „Бугрите, книга за поп Богомил и неговите последователи“. С., 1970. Вж. и посочените там други публикации от същия автор.
- ¹⁵ Г а н г е в, Х. Joachimské myšlenky v díle Matěje z Janova „Regulae Veteris et Novi Testamenti“. Časopis Národního muzea, Philos. hist. od., Praha, CXI, 1937, 1-28; Данте и възраждането на класическата древност. - Прометей, I, 1937, № 3, 20-23; Поглед върху европейския Ренесанс. - ИПр., I, 1945, № 1, 49-64; За политическия романтизъм на Данте в Монпеліа. - Гог. СУ, ИФФ, 13, 1946-1947, № 2, 162-182; Към въпроса за ролята на Калвинизма етика при формирането на западноевропейския идеал за личност през 16 и 17 векове. - ИИИД, 14-15, 1937, 133-144. Срв. П и к о л о в, Й. Проф. Христо Гангев като медиевист. - В: Изследвания в чест на проф. г-р Хр. Гангев. С., 1983, 11-32.

- ¹⁶ Срв. Топенчаров, В. Костантин-Кирил Философ, АБВ на ренесанса. С., 1970; Две жарави и един пламък, бугри и катарии. С., 1974, и др.
- ¹⁷ Срв. Йонов, М. Салвиан Марсилски - социални основи на възгледите му и политически тенденции в неговите съчинения. - Год. СУ. ФИФ, 55, 1961, 247-535; Концепцията на Херман Обен за прехода от античността към средновековието. - ИПр. 19, № 2 1963, 57-66; Аналогични явления при прехода от античността към средновековието в Европа и на Балканите. - ИБИД, 29, 1974, 189-198 и др.
- ¹⁸ Йонов, М. Немски и австрийски пътеписи за Балканите XV-XVI в. С., 1979; Немски и австрийски пътеписи за Балканите XVII - средата на XVIII в. С., 1986; Европейски пътеписи - извор за историята на българските земи през XVII в. - Год. СУ. ФИФ, 62, 1-192; Европа открива наново българите (XV-XVIII в.). С., 1980; Българската народност в чуждестранната пътеписна литература. - Сб. Българската нация през Възраждането. С., 1980, 111-138; Томазо Кампанела. - Народна просвета, 19, №2, 1963, 84-94; Към въпроса за научния и технически прогрес в Ренесанса. - Сб. Изследвания в чест на проф. Хр. Гандев. С., 1983, 179-195; Културни връзки между немски протестанти и деца от южнобългарските земи през края на XVII и първите десетилетия на XVIII в. - Год. СУ. ФИФ, 58, 1965, 240-277; Путевые заметки Якоба Бемцека о болгарских землях XVI в. - *Byzantinobulgaria*, 4, 1973, 295-318; Българските земи преди 300 години, отразени в дневниците на Киндсперг (1672-1674г.). Год.СУ, ФИФ, 65, 1973, 287-384; Един неизвестен пътепис за нашите земи от XVIII в. ИБИД, 25, 1967, 283-306; Пътеписът на Мартин Грюневег като исторически извор за българските земи (1582 г.). - Год.СУ. ИФ, 67, 1977, 101-166; Описание на българските и някои съседни земи от капитан Шаг (1740-1741). - Известия на тържавните архиви 34, 1979, 59-129; Описание на земите от Белград до Цариград от Кемпелен (1740 г.). - Известия от тържавните архиви, 41, 1981, 129-178; Die deutsche Reformation und die Balkanvolker. - BHR, 1987, No 1, 37-58.
- ¹⁹ Йонов, М. Политиката на Австрия и политическите движения в България от края на XVI до края на XVII в. - Год. СУ. ФИФ, 52, 1958, 247-336; Българите и антиосманската коалиция от края на XVI и началото на XVII в. - Векове, 1980, № 1; Die Ereignisse in Südosteuropa am Ende des 16. Jahrhunderts und die politische Tätigkeit der Anführer der Befreiungsbewegung in Bulgarien. - ЕН. 1978, № 8, 158-178; Der Aufstand in Bulgarien am Ende des 16. Jahrhunderts im Vergleich mit dem Bauernkrieg in Deutschland. - In: Der deutsche Bauernkrieg 1524-1525 Geschichte - Traditionen - Lehrer. Herausg. von G. Brendler und Ad. Laube. Berlin, 1977, 237-240; Търновското въстание в края на XVI в. и политическата обстановка в Югоизточна Европа (Монография, подготвена за печат); Чипровското въстание и събитията в Югоизточна Европа през 80-те и 90-те години на XVII в. - Сб. 300 години Чипровско въстание. Принос към историята на българите през XVII в. С., 1988, 244-271; Чипровското въстание през 1688 г. - Социално-икономически предпоставки. - Векове, 1989, No 3, 5 - 19; Българските въстания и опити за отхвърляне на османското владичество през XVI-XVII в. Преглед на историографията. - Сб. Историографски изследвания - България през XV-XIX в. Т. 1, С., 1987, 60-89; Валенцайн. Историко-биографичен очерк. С., 1971. Срв. и на писаните от М. Йонов части в История на България. Т. 4: Българският народ под османско владичество (от XV до началото на XVII в.). С., 1983, 125-132, 181-233, 240-251.
- ²⁰ Срв. Сомитров, Г. Проф. г-р Михаил Йонов на 60 години. - ИПр., 1986, № 2, 95-96.